

א. קְסִין, מְשׁוֹרֵר הַהֶסְטוֹרְיָה הַיִּשְׂרָאֵלִית

א

במשוררי ישראל, בלשון האידית, היה היחיד שהקדיש את כל פשרונו הספרותי והשירי לעמו. והדבר לא בא לו מחמת עניות הנושא. לא כי. שום דבר־אדם לא היה זר לו. הוא ראה תמונות והרגיש צלילים. הוא שמע את בכי שיחירזאדה ושר על דמותו המופלאה של פראנצ'יס מאסין («הסח בשיר לשמש־אָח ולרוח־אָח ולאש־אָח ושופך בליל צקון לחשו בחיק האחות החוורת, הלבנה הנאמנה»), הוא צייר תמונת דוֹן־קישוט ושר עם אדגאר אללן פו את שיר־הכסף המרטט והעצב העמוק של «לעולם לא», אוזן קשבת היתה לו ל«סירינאדה של שוברט» ונפשו נתעוררה ל«ליל וואלפורגיות», הוא נשא שירתו על «ערבי ניו־יורק» ועל «אשי ברודוויי», ראה לא רק «הרים בשיאם ויופים», אלא גם את בני־האדם הקטנים שעליהם והוא מצליף עליהם את שוט לעגו. ושירי «צללים» ושירי «גבול» לו, שבהם הוא מרחיק נדוד עד הגבול המעורפל והנעלם שבין מציאות לחזון, בין ממש לחלום. הוא ידע כיצד מרעישים «במבט־עין את פתלי החזון, סגור החומות, את פלא האושר הנישא בחלום», וכן גם ידע את טעם «משאות־שוא מלהיבות נפש». ויתר על כן — את «אושר היכולת לוותר על האושר, שמחת היכולת לוותר על השמחה».

אכן, משורר רב־מוטיבים ועתיר צלילים ותמונות היה לייסין. אבל על הכל התרוממה והתנוססה יהדותו. ויהדות זו שבשירתו היא המתת היפה ביותר שנתן. עיקרה וכוחה בזה, שהיסוד היהודי אינו בה מוטיב בודד שנמשך באקראי או הוכנס ככוונה לתוך שירתו. זהו מוטיב־היסוד של חייו, זה שורש שירתו.

בלבו יקדה אהבה עזה ליהדות המקורית, אשר בה ראה גילוי אלהי.

הוא לא ראה כל צל ביהדות. רק אור ביקש בה. רק אמת ויופי מצא בה. ולא פעם התפלא והתווכח בלבו עם הנביאים המוכיחים את ישראל. ולא פעם היה מקשה על ביאליק: מדוע ישפוך זעם תוכחתו על עמנו? האם לא די לנו בחרפת-הגלות ואסון-הפרעות — מימי קשינוב — שהוא בא עוד לחתות על ראשנו את גחלי תוכחתו ב"משא נמירוב" שלו? אם חיתו-טרף התנפלו עליהם והתעללו בהם — כלום אשמת הקרבנות היא ולא אשמת הרוצחים?

ומי שידע את ה"בונד" ואת דרכו בעניני יהדות תמה לא פעם על הזיווג הזה. של האידיאה המונחת ביסודו של ה"בונד" ותפיסת-עולמו של לייסין ה"בונדאי". זו היתה אחת הסתירות המלבבות ביותר.

אבל היהודי והמשורר שבלייסין הרסו את מחיצות ההלכה הסוציאליסטית-בונדאית ועברו על גדותיה. הוא נספח אל המחנה הזה לא לשם הודאה בעיקריו שקפאו עד-מהרה, כי אם לשם הרתחתו ו"יהודו". זה היה יעודו.

הוא לא ביקש את משפט המעמד הנעלב, כי אם את משפט העם הנעלב והנענה. ומטעם זה תבע את עלבונו של החנווני והסוחר הזעיר כשם שתבע את עלבונו של העובד והפועל. אלה ואלה — בני עם עני הם ועל כולם יש לרחם ולטובת כולם יש להלחם.

ובמלחמתו ושירתו היה מוסיף ל"בונד" הוד רומאנטיות, שהיה שאוב ממקורות אחרים והיה מלא מרוחות אחרות, של דת, אמונה ומסורת.

כי ההווה האפור והאפל לא השביח את רוחו ולא מילא את נפשו העורגת והנכספת. העבר הגדול שלנו, עם כל הדרו העתיק ועם כל עשרו הרוחני, מילא את נפשו המייה עמוקה ולאורו ראה דברים בזיו אחר.

ההיסטוריה הישראלית, אשר בתוכה מפפים מעיינות הוד וגדלות של גבורה וקדושה, של יסורים ותקות, של מסירות ואמונה, היסטוריה זו, המיוחדת במינה, לקחה אותו שבי ומלאה את נפשו רינה.

ודמויות היסטוריות נעלות של קדושים וגבורים, כבשו את דמיונו. המארטרולוגיה היהודית הציתה את כל ישותו והרעידה את מיתרי לבבו. וכן ירדו ממרומיהם ונתקרו ממרחקיהם גדולי התנ"ך והתלמוד ונעשו אישים חיים ומורי חיים לו. ירושלים ונהרדעא, צפת ומיינץ נאחזו ונרקמו במינסק וניו-יורק ונעשו רקמה אחת, היסטורית-שירית, של יהדות בוערת באש־דת ועולה בלהט תפילות — לגאולה ולישועה. במעשיהם הטובים ובסבלותיהם הגדולים, בזוך נפשם ובגודל רוחם, בלהב אמונתם וביקוד אהבתם, היו האישים ההיסטוריים והאגדיים משתלטים עליו ונוטעים בלבו פיסופים לגדלות אשר היתה ולגבורה אשר תהיה.

אליהו הנביא ורפי עקיבא, ישעיה בן אַמוץ ויהודה המכפני, ר' ישראל בעל-שם-טוב ור' לוי יצחק מברדיטשוב ועוד עשרות דמויות מזהירות מתולדות ימינו איכלסו את עולמו השירי ומלאו את חייו אור ויופי.

ומעשרה הרוגי מלכות דרך הקדושים והטהורים שנפלו בשחיטות וההריגות של ימי-הבינים ועד קרבנותינו החדשים בפרעות אוקראינה וגבורינו וקדושינו בארץ-ישראל החדשה — את כל הדרך הארוכה והמחרידה הזאת עבר המשורר בשירתו היהודית-לאומית.

עוד בשחר ילדותו נצנצה בו הרגשת-האימה של קידוש השם. ובבשרו שלו אָמר לנסות את האש. היה מעשה וקרא באישון-לילה מעשה בעלילת-דם שהעלילו על יהודי. מיד רָאָה בעיני-רוחו בַּהֲשִׁלִּיכֶם את הקדושים לתוך הלהבות" —

כאַפֶּען זיי זיך אַלע פֿאַר די הענט צוזאַמען,
און זיי זינגען מיט אַ וואונדערליכען כּוח
דורכ'ן פּלאַם און רויך: „עלינו לשבח“.

על זה מוסיף המשורר :

און אַזאַ געזאַנג פון זיסקייט און פון טרויער
האַט נאָך קיינמאַל נישט געהערט אַ מענשען־אויער.

אבל מה שהוא רואה ושומע אינו מספיק לו. רוצה הוא לדעת
פיצד היה יכול נער שכמותו לעמוד בנסיון המוקד. והרי הוא
חוטף ומסיר את זכוכית המנורה, נושב בחזקה על אצבעו ומגישה
ללהבה עד שפל גופו מתרתע מפני הפאב. „ושר אני בגאון שיר־
שבה לאלהים, כי טעמה אצבעי טעם, קדוש' בלהב אוכל".
וצריבה זו אינה רק מכאיבה, היא גם מרנינה נפש. פי עונג
גדול הוא לסבול ולשיר מתוך סבל :

ברענט דער פינגער און עס ברענט מיר אויך אין מוח,
און איך זינג זיך שטיל : „עלינו לשבח".

ובאותה שעה הוא שומע „ברון יחד דורות מפי קדושים בלהבות".
ומראה זה — של „ברון יחד דורות מפי קדושים בלהבות" —
אינו נותן מנוח לאדם, ביחוד למשורר יהודי ש„ניגון המוסר העתיק
ממרחקי זמן" „הקרינו וחדרו ברעדה כל הימים".

ב

מדורות רחוקים ומוזמנים קדומים נמשכת ובושרת האש הזאת
עד ימינו אנו. „על פני התהומות" של ההיסטוריה היא מרחפת
ומקשרת דמויות מני־קדם בדמויות מני־הווה. אותו משורר ששר
על רבי עקיבא שבשרו סורק במסרקות ברזל והוא מוציא נשמתו
ב„אחד", שר גם על — הירש ליקרט, השוליא־לסנדלר מווילנה,
הנתלה בידי תלוינים רוסים, ואותה היד שכתבה את הפואימה על
רבי יהודה בן בבא, שמת, כרבי עקיבא, על קידוש השם וגופו
נעשה ככברה, כתבה גם את הפואימה על הנפח מפויסק ש„ניגד
את הסכינים להגנה עצמית ונורה בידי הקוזאקים בדצמבר 1905".
ועל פני תהומות ההיסטוריה ותולדות המעונים הוא מצרף את
הדמות הרחוקה של פראנציסקה נגאירו, המובלת אל האוטו־דא־פה,
לדמות אשה מהפכנית של ימינו.

וכרבי עקיבא וחבריו בני זמנו ההולכים לקראת המות בשמחת

אנשים שזכו למסור את נפשם על קידוש שם אמונתם — פן גם המעונים החדשים. זהו נצחון הרוח, זוהי „קדושת המות“ המזריחה ועולה.

ובשעה שנסרק בשרו במסרקות־ברזל, שר ר' עקיבא לאמר :

עס גליט אין מיר דער וואונש, עס פלאַמט אין מיר דאָס שטרעבען
אין קדושה פאַר דעם שם מיין נפש אַפּצוגעבען.
איך האָב אויף דעם געוואָרט אַ גאַנצען לעבען לאַנג,
געטרוימט פון אַט דער שעה, פון תליון און פון צוואַנג.

וכן גם רבי יהודה בן בבא, הישיש לבן־השער, בבוא שעתו, הוא מתקין עצמו למות הקדוש —

צום אויסדערוויילטען טויט, געלייטערט אין יסורים,
וואָס ווערט פון גאָט פאַר זיינע ליבסטע אָנגעגרייט —
ווי רבי ישמעאל, לעבעדיג די הויט געשונדען !
ווי רבי עקיבא, שטיקערווייז צעפליקט פון קאַם !
ווי רבי חנינא, נאַס אין וואַל דאָס האַרץ פאַרבונדען,
פאַרהילט אין ספּר־תורה, לאַנגזאַם ברענט אין פלאַם.

גם הוא משיב רוחו מתוך התלהבות קדושה „ושפתיו לוחשות תפילת הודיה“.

ופראנציסקה היפה, „האילה המרטטת, פה צעירה וכה רכה, כלכת אלי מחול תצעד אל המות“.

וכן הירש ליקרט — „הוא עולה לגרדום, לקראת גורלו, זריז וער, ובעוז כבוד ישמע פסק־דינו, ויהס בצחוק־שנאָה את שאלת הפגידה“. וכן גם הנפח — „נצב בערית חזהו בפני הפדורים“. וב„זר על קבר“ של אשה מהפכנית הוא שר :

זי האָט פון מאַטיריערטום שטענדיג גע'חלומ'ט,
געשמאַכט אויף דער ערד אַ פאַרפרעמדטע,
געוואָרט אויפ'ן טויט־שטראַף, אַזוי ווי אַ כלה,
אַ הייליגע און אַ פאַרשעמטע.

במשך כמה שנים, יספר לנו המשורר, התקינה עצמה לתליה, עד שבפּאָה השעה. אַז הכניסה צוארה בעניבת החבל „בחשק פה עז, בהתלהבות פה גדולה חסודה“.

וכדי להבהיר עוד יותר את המראה ואת הפונוה, הוא מסיים :

אזוי זיינען אונזערע מוטערס געגאנגען
אויף קידוש השם פאר א קרבן,
און האבען געמאכט אויפ'ן חלף א ברכה,
און אמן געזאגט און געשטארבען.

בשורות אלה נתן לייסין בידנו את המפתח להערצתו את לוחמי-זמננו היהודים לחירות כללית. אָמנם, הוא נכסף ונמשך לצדק חברתי ולחירות אנושית-כללית. אבל הוא נפעם בעיקר ליסוד היהודי שבמלחמת-אדם זו, לקידוש השם של אנשים יהודים אלה, המכניסים צוארם בחשק כזה בעניבת-חבל-התליה.

וכשהוא הולך לאספת-סדרים — מה יראה ? מה ירגיש ? מרגיש הוא : „אכן, קדוש המקום. וקול אני שומע : בן-אדם, של נעליך מעל רגליך !“ ומה עוד ? „מה נפלא הזוהר הצח, זוהר של תפילה זכה, ירח היום על כל פנים.“

ובשבתו באספה של בונדאים הוא מתגעגע על... ישעיה.

הוא הלך שמה לבקש את המשיח היהודי החורג ממסגרות כבליה, הלך לבקש את סגולת היהדות, את גאולתה. אולם — הידעו הסובבים אותו, מה יבקש היהודי והמשורר הזה בתוכם ? הראו הם מה שראו עיניו הוא ?

התשובה ידועה. אבל חשוב מזה הוא מה שהמשורר עצמו יודע לספר על כך :

איך גליה אין געהיים, אין באַלויכטענעם טרוים
אין קיינעם דערקען איך ניט מעהר.

חזות אחרת חזה, חזות אַלפים וחמש מאות שנות-בלהות —

אזוי האָט געזעהן איהם אין טרוים אויפ'ן וואָר,
צוריק נאָך מיט צוויי און אַ האַלב טויזענט יאָר
אַ טרייסטער אַ גרויסער אין בכל ביים כבר.

ומיד יבוא שיר שני, ששמו „בבית-מדרשו של הגאון“, והמשורר מתוודה לאמר : „ולפאתי ערב אָבוא, שמח ונוהר, ב לי ל ד ע ת ע ל מ ה לבית-מדרש-הגאון.“

ואָנוּ תמהים: היתכן שהלך לשם בלי לדעת על מה? אם אָנוּ יודעים — כלום אפשר שהוא עצמו לא ידע על שום מה נמשך לבית־מדרשו של הגאון?

וודאי אָנוּ יודעים. הוא הלך שמה, משום שהרגיש וידע ששם תופיע ותזרח לפניו „הדמות העצומה אשר משחר ימי, בבית אָבא הגייה עלי פלאות כמלאך ממרום, ביקוד־גאון וזיו־קדושה“. שם נתגלתה לפניו הדמות העצומה ושם הקשיבה אָנוּ רון מואָר באור דורות קדושים. „ומעטו בחיי רגעי הדר כבעמדי משמר בבית־מדרש־הגאון“. וכן רדפו וכסס לבו יקוד הפוסף הזה, כאשר ירדוף ויבעיר את לבות כל בניה העורגים של האם הגדולה — היהדות. זוהי השכינה המקוננת על בניה אשר עזבה ולא שכחה, ולא יכלו לשכחה. ובשעה ששרר הבן על אָביו:

צְמָאָה לך נפשי,

כְּמָה לך בְּשָׂרִי,

הרי הם שרים יחד שיר אחד, שיר האָב והבן. אחרים, קצרי־ראות, ידמו לראות כאן שני עולמות. אולם אָנוּ יודעים עתה, פי עולם אחד הוא, שכינה אַחת וכוסף אחד. הבן פָּאָב, מתדבק באלהיו בשירתו שהיא בתוך־תוכה שירת „צְמָאָה לך נפשי, כְּמָה לך בְּשָׂרִי“. ומפאן הגעגועים לימי הילדות. לימים שבהם נשקו עבר והווה אהדדי, שבהם נתגלגלו חזונות אמונת־עם והיו לחזונות אישיים־ליריים של משורר בימי ילדותו.

בראשית דרכו בשירה כתב לייסין, עוד במינסק, שיר בשם „יבוא נא“, ובשיר הזה הוא מבטיח לעמו החלכה פל אשר לו — „הנפש“. ואת הבטחתו זאת קיים באמונה. פי את רכושו היקר הזה נתן לו, לעמו ולעמנו החלכה עד סוף ימיו. הלא הם שיריו — שירי הסבל היהודי והשגב היהודי, שירי קידוש השם וקידוש הנפש, גבורת רוח וטהרת נשמה, שירת אָדם שפתב, בשמו של אחד מעונה: „אני מת בחיי וחי במותי“ („הוויפוח“).

ג

לייסין נמשך אל ההיסטוריה, אל ההירואי והנעלה שבה, אל זהרה וגדולתה.

פסוק אחד בתנ"ך, מאמר חז"ל, שורה בכתב־יד עתיק, רמו באיזה ספר נידח, היו מרתיחים את דמו ההיסטורי־פיוטי ומסיעים אותו למרחקים הרומזים־קוראים של קדמת הימים, ימי התנ"ך, התלמוד, ימי־הבינים.

הפסוקים שהוא רגיל להעמיד פחינת „מוטו“ בראשי שיריו לא באו לתפארת הקישוט, אלא הם המקור שממנו תקר שירתו. הם הזרע העתיק והנצחי שממנו צמח ועלה השיר היהודי־הלאומי החדש. ולא די לו בפסוק או מאמר. דרכו היה להוסיף לכמה משיריו הערות היסטוריות קצרות, המשלימות את הענין. לכאורה באו הערות אלה לתועלת הקוראים, שהרבה מהם, פעוונותינו הרבים, רחוקים ממקור עצמנו ואינם יודעים כמה דברים הצריכים ידיעה. אבל לא זו בלבד. אי־שם חבויה השאיפה להציע את הענין גם בפרוזה. הערות אלה מאַלפות הרבה לא רק מבחינה היסטורית אלא גם מבחינה נפשית־פיוטית. יש בזה משהו מן היין העובר על גדות הגביע. ועז טעמו כיון עצמו אשר בתוך הכוס פנימה. טעם זה אָנו מרגישים גם במאמרו. מעטים מאוד המאמרים שלא השתמש בהם בהשוואות היסטוריות. ההיסטוריה היהודית חיתה בו לא כזפרון רחוק, לא כמדע, אלא כיסוד הרגשה ויצר. זוהי מידתו, זוהי תפיסתו בעולם, הפללי כיהודי. לפי צערם יעריך את היהודים, לפי אִכזריותה — את האנושיות, וביחוד את הנצרות.

בשיריו ה„נוצריים“ נתן לנו לא רק תמונה בהירה של אבות הכנסייה הנוצרית, אלא גם משפט חרוץ וחותר את כל המוסריות הנוצרית. חוש חד וחרוף לו להרגיש בדראמה הגדולה הזאת ששמה „יהדות ונצרות“. הוא רָאָה בכל דמותו האנושית אותו יהודי שאָנו מאַסנו בו והם עשוהו אלהות. לעג עוקץ לו פּבואו לנגוע בתלמידיו של ישו וההולכים בדרכיו. שנאָה לזהות

בו לכל האינקביזיטורים והמענים שקמו עליו על העם היהודי. בצחוק־דמים הוא פוסל את «האשה היהודיה, שהתאבלה בדד ליד צלב בנה, ועתה, קבורה בקבר זה מאות בשנים, לתואר אם־אל זכתה». הוא מצייר את שאול התרסי בצבעים בולטים וקוים גשמיים כאלה, עד שאָנו רואים אותו בכל ערמתו המזרחית. ומתי המוכס מופיע פהויתו, מוכס נושך ובוגד. וכן מרים המגדלית — הוא מציגה לפנינו בכל חטאיותה הנשיית. וב«אָווי מריה» הוא נושא קינה ולעג על כל מיני מישא ויאשא וסאשא שלנו, השופכים שירם על אלהותה של מריה. זו קנאת ה' צבאות המדברת מתוך גרונו, שאינה מסתפקת באהבת ישראל, אלא דורשת את חלקה גם בשנאה לכוחות הקמים על ישראל לכלותו (ולפיכך שם־רשעה היא השם «פּלשתינה», כי רצו הנוצרים למחוק שם «ארץ־ישראל»). זו שירת היהודי ה של ם, שהרגיש בנפשו את להטה ושגבה של ההיסטוריה והפכם לשירת חיו.